

دستاوردهای ایجاد تشکل های آب بران در توسعه پایدار طرح های منابع آب استان خوزستان

محمد کردانی، فتح اله داوری دهکردی، هوشنگ باقری، ابراهیم پروین، مسلم سروستانی

سازمان آب و برق خوزستان- معاونت حفاظت و بهره برداری

omid20085@yahoo.com

چکیده

امروزه توجه ویژه ای به ظرفیت سازی و ایجاد زیرساختهای اجتماعی در طرحهای منابع آب شده و بهره برداران را بعنوان عوامل انسانی پروژه ها ارزش و اهمیت ویژه ای قائل شده اند، لذا مشارکت فعالانه بهره برداران در تمامی مراحل اجرای طرحها و ظرفیت سازی در بخشهای خصوصی و تعاونی ها به منظور مدیریت طرحهای منابع آب مورد توجه قرار گرفته است. مشارکت مردم در قالب سازمان های اجتماعی نظیر تعاونی ها یا تشکل ها می تواند نبل به اهداف توسعه پایدار را تضمین نماید. در راستای اهداف توسعه پایدار طرحهای منابع آب و به منظور واگذاری مدیریت بهره برداری از شبکه های آبیاری به شرکتهای تعاونی متشکل از بهره برداران، سازمان آب و برق خوزستان توانست در سطح ۱۳۰ هزار هکتار از اراضی مستعد کشاورزی استان خوزستان، تعداد ۳۲ تعاونی را با ۸۶۰۰ نفر عضو ایجاد و سازماندهی نماید. بی شک تحقق توسعه پایدار، کاهش تصدی گری دولت، افزایش راندمان آبیاری و استفاده از ظرفیت های بومی با ایجاد تعاونی های آب بران امری ضروری بوده و انتظار می رود با بسترسازی های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حمایت و توانمندسازی این تشکل ها، آموزش و تقویت خودباوری و ارتقاء روحیه مشارکت در اعضا، موفقیت و کارایی تعاونی ها در طرحهای بخش آب محقق گردد.

واژگان کلیدی: مشارکت، تعاونی، منابع آب، انتقال مدیریت، توسعه پایدار

۱- مقدمه

اجرای شبکه های آبیاری و زهکشی بدون توجه کافی به مشارکت بهره برداران تجربه موفقی ندارد بنابراین می باید در طراحی شبکه های آبیاری و زهکشی، ملاحظات اقتصادی، اجتماعی و مشارکت مردمی در نظر گرفت. تجارب جهانی نشان می دهد که بی توجهی و نادیده گرفتن انتظارات، عقیده و مشارکت بهره برداران، می تواند مضرات جدی در سر راه اجرای شبکه های آبیاری و زهکشی ایجاد نماید در این راستا با دستیابی به تفاهم و نظرات ذینفعان با کاهش مقاومت های اجتماعی موجب افزایش همراهی و همکاری بهره برداران در جهت تقویت و تجهیز سرمایه های اجتماعی و نهادینه کردن مشارکت مردمی شده و باعث می گردد ذینفعان از طریق دستیابی به توافقات گروهی و در قالب تشکل ها و تعاونی ها و با استفاده از همفکری در جهت حل مسایل اجراء بهره برداری و نگهداری شبکه ها کمک نموده و به اجرای پروژه آبیاری و زهکشی سرعت بخشند.

تعاون به مفهوم خاص آن به نوع مشخصی از کار کردن با یکدیگر اشاره دارد که از طریق تشکیل سازمان رسمی و به کارگیری روش های مدیریتی خاص، دسترسی به اهداف مشترک را امکان پذیر می سازد.

تعاون به زبان ساده به معنی همکاری و مساعدت است. هنگامی که فردی نتواند به تنهایی کار یا فعالیت کند بهتر است از دیگران کمک بگیرد تا آن کار را به صورت دسته جمعی و با همکاری یکدیگر انجام دهند. این شیوه انجام کار را «تعاون» گویند. همچنین هنگامی که فردی نتواند به تنهایی کاری را انجام دهد، یا طرحی را که در ذهن خود دارد عملی سازد، راه درست، آن است که از دیگران کمک بگیرد تا آن کار یا طرح به صورت دسته جمعی و با همکاری گروهی به نتیجه مطلوب برسد. این شکل از انجام کار بصورت جمعی و سازمان یافته را تعاونی می گویند. هنگامی که مردم بتوانند با هزینه کمتر، همراه با کیفیتی مناسب از تمامی خدمات برخوردار شوند، مسلماً برای بهره مند شدن از این خدمات، تمایل و رغبت بیشتری خواهند داشت. نتیجه این رویکرد اجتماعی، رشد فرهنگ و ارتقاء سطح دانش عمومی و تخصصی است، که پیامد منطقی آن، چیزی جز کار آفرینی و اشتغال سالم نخواهد بود.

تعاون و مشارکت های مردمی یکی از بهترین شیوه های موثر در دستیابی به اهداف توسعه پایدار در طرح های منابع آب می باشد. مشارکت مردم در قالب سازمانهای اجتماعی نظیر تشکل ها و تعاونی ها، حرکت به سوی خصوصی سازی و توسعه پایدار را تسریع می بخشد. آنچه در سالهای اخیر تحت عنوان توسعه پایدار مطرح شده است، دستیابی به یک شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است که در آن بهترین فرصت ها برای شکوفایی کامل خلاقیت و استعداد انسان، اعتلای محیط زیست و دستیابی فزاینده جوامع به ارزشهای والای فرهنگی فراهم شود و مشارکت مردمی به معنای کامل خویش در چنین بستری است که بطور کامل تکوین یافته و ثمراتش را آشکار می سازد. تعاون مشارکت به عنوان یک نظام نو در جهت توسعه و تحول منابع انسانی شناخته شده است. در این راستا تطابق سازوکارهای مشارکت با ابعاد مختلف اجتماعی سیاسی و اقتصادی به منظور تحول مطلوب و گام در جهت توسعه پایدار طرحهای منابع آب حائز اهمیت است.

2- تعاریف و مفاهیم

۱-۲- **شرکت تعاونی:** واژه تعاون که معادل (Cooperation) است در مفهوم عام، اشاره به همکاری، مساعدت، یاریگری، رعایت منافع جمعی، دستگیری از دیگران و... دارد. تعاون به این مفهوم یکی از جنبه‌های مهم زندگی اجتماعی است و چون با ذات و فطرت انسان‌ها سازگار می‌باشد از آغاز زندگی جمعی بشر کاربرد داشته است. با توسعه تمدن و گسترش شهرها نیاز به همکاری متقابل برای تامین کمبودهای ناشی از پیچیدگی‌های زندگی شهرنشینی، ضرورت توجه و به کارگیری از کارهای تعاونی بیش از پیش احساس گردید. شرکت تعاونی شرکتی است که بین اشخاص حقیقی برای فعالیت در امور مربوط به تولید و توزیع در جهت اهداف مطرح در قانون بخش تعاونی به منظور بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی و اعضا از طریق همکاری و تشریک مساعی آنها با رعایت مقررات قانون مزبور تشکیل می‌شود.

۲-۲- **مشارکت:** واژه مشارکت برابر نهاد واژه «participation» انگلیسی است و در این زبان نیز مفهوم آن با همدیگر عمل کردن، برعهده گرفتن، سهمی از چیزی برداشتن، بخشی از چیزی را برعهده داشتن و عمل متقابل اجتماعی در یک گروه می‌باشد (حامدمقدم، ۱۳۷۹).

مشارکت یعنی تشریک مساعی و نیز سهمی شدن عده ای در امری برای حصول هدف نهایی (رفیع پور، ۱۳۷۰). همچنین مشارکت عبارت از فرآیند نیازسنجی، تصمیم گیری، برنامه ریزی، اجرا، بازنگری، ارزشیابی و بهره مندی مشترک افراد (ژرژ فوکه، ۱۳۷۵).

هرکنش متقابل اجتماعی که در آن افراد یا گروهها کار و فعالیت خود را به صورت کم و بیش سازمان یافته و با کمک متقابل به هم می‌آمیزند تا هدفی مشترک تحقق یابد (رابرت مید، ۱۳۷۴).

بطور کلی می‌توان گفت که مشارکت مردم یعنی سپردن کار مردم به دست خود آنهاست که البته با طراحی یک مکانیسم نظارتی نظام مند صورت می‌پذیرد.

۳-۲- **مدیریت مشارکتی:** مدیریت مشارکتی به معنای مشارکت افراد مناسب، در زمان مناسب، و برای انجام کار مناسب است. بر پایه این تعریف، مشارکت کارکنان در کارهایی که به خود آنها مربوط می‌شود، مشارکتی داوطلبانه، ارادی و آگاهانه خواهد بود که این مشارکت نوعی درگیری فکری و احساسی شخص در فعالیتی گروهی به حساب می‌آید که به تحقق هدف های گروه کمک می‌کند (اوکلی، ۱۳۷۰).

مدیریت مشارکتی عبارت است از حضور مسئولانه و فعال کلیه ذریبها در مدیریت سامانه آبیاری و زهکشی، بطوری که برای انجام یک مسئولیت جمعی، جایگاه، نقش واقعی و اختیارات هر فرد، گروه و یا سازمان دولتی و یا غیر دولتی، متناسب با میزان نقش حقیقی آنها، در فرآیندی بر مبنای اصول و مبانی رهیافت مدیریت مشارکت مدار شکل گرفته باشد (حیدریان، ۱۳۸۶).

۴-۲- **تشکل آب بران:** گروه یا تشکل آب بران بطور کلی به گروهی از کشاورزان اطلاق می‌شود که معمولاً در یک واحد، بخش یا حوزه آبیاری بصورت یک گروه و تشکل رسمی اداره و مدیریت بخش هایی از شبکه آبیاری را به عهده دارند. این گروه کشاورزان به نام های گوناگونی از قبیل گروه آب بران، سازمان آب بران و اتحادیه آبیاری نامیده می‌شود (حیدریان، ۱۳۸۶).

۵-۲- **طرح های مشارکت مردمی:** طرح هایی هستند که با مشارکت دولت و مردم اجرا می‌شوند تا با این مشارکت، علاوه بر کاهش بار مالی دولت، مردم نیز در مدیریت و بهره برداری از این طرح ها سهیم شوند (رفیع پور، ۱۳۷۰).

۶-۲- **شبکه های آبیاری و زهکشی:** شبکه هایی هستند که به منظور تأمین آب دائم و کافی و نیز، خارج نمودن آب اضافی و زائد از مزارع کشاورزی، طراحی و احداث می‌شوند. در این شبکه ها، تلفات آبی به پائین ترین حد خود رسیده و با جمع آوری آب مازاد یا اصطلاحاً زهاب اراضی کشاورزی باعث رفع شوری و تقویت بافت خاک ها می‌شوند و این امر در سال های بعدی راندمان تولید محصولات زراعی را بالا می‌برد.

۷-۲- **بهره برداران:** گروهی از افراد حقیقی یا حقوقی هستند که گاه در قالب تشکل های تعاونی و گاه به صورت فردی، با دستگاه مجری در احداث شبکه های آبیاری و زهکشی مشارکت نموده تا پس از اجرای طرح ها، نسبت به بازپرداخت بخشی از هزینه های اجرایی اقدام نمایند.

۸-۲- **انتقال مدیریت آبیاری:** انتقال مدیریت آبیاری، توافق گروه های ذریبها (بخش دولتی و کشاورزان) در چگونگی جایجایی تمام و یا بخشی از مسئولیت ها و اختیارات به مدیریت شبکه های مدرن آبیاری است که با هدف رفع و یا کاهش مسایل و مشکلات بوجود آمده ناشی از مدیریت دولتی بر سامانه های آبیاری، تعریف می‌گردد.

۹-۲- **توسعه پایدار:** واژه "توسعه پایدار" از دو کلمه توسعه و پایدار به دست آمده است لذا پایداری در آن به عنوان یک جزء اساسی و جدید مطرح است و در کنار هم بیانگر یک مفهوم و تعریف دیگری از توسعه است. بر اساس تعریف بروتلند، توسعه پایدار، روند دستیابی به نیازهای نسل حاضر بدون متاثر ساختن ظرفیت های نسل آتی جهت دستیابی به نیازهایشان است.

۳- ضرورت تشکیل تعاونی های آب بران

از گذشته های دور، وجود واحدهای جمعی و نهادهای مشارکتی، بیانگر این موضوع است که مشارکت، تعاون و همکاری مردم در کارها، خصوصاً در روستاها و در میان کشاورزان سابقه دیرینه دارد.

با عنایت به حرکت جهانی موفق در انتقال مدیریت آبیاری به تشکل ها، که به تبع آن نقش دولت در امر بهره برداری و نگهداری شبکه ها کاهش یافته و در عوض تشکلهای محلی (مصرف کنندگان) مسئولیت مدیریت بهره برداری و نگهداری از شبکه ها را برعهده می‌گیرند، واگذاری و انتقال مدیریت به تشکلهای محلی به وجود ترکیبی از نهادهای محلی، دانش فنی، تامین منابع مالی، اعمال مدیریت راهبردی و استراتژی کشاورزی مشخص ارتباط نزدیک دارد. لذا در جهت واگذاری وظایف تصدی گری دولتی به تشکلهای آب بران، سازمان آب منطقه ای با همکاری اداره کل تعاون و سازمان جهاد کشاورزی، با اهدافی چون فعالیت در زمینه عرضه خدمات تحویل، تقسیم و توزیع آب و بهره برداری و نگهداری از شبکه های آبیاری و زهکشی واقع در محدوده عملیاتی طرحهای توسعه منابع آب، اهتمام در تشکیل و فعال کردن آن نموده است. در ذیل به پاره ای از ضرورتهای ایجاد تعاونی های آب بران اشاره شده است:

الف: فراهم نمودن بستر مناسب جهت واگذاری عملیات بهره برداری و نگهداری از شبکه های آبیاری

ب: عملی سازی فرآیند انتقال مدیریت آبیاری شبکه ها در راستای اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی

ج: کاهش هزینه های بهره برداری و نگهداری از طرحها

د: توسعه سطح زیر کشت و افزایش تولید در واحد سطح

ه: بهبود وضعیت نگهداری در شبکه ها
و: کاهش اختلافات ناشی از عدم توزیع یکنواخت آب زراعی در بین کشاورزان
ز: افزایش اشتغال زایی و رفع مشکل بیکاری در سطح روستاها
ح: افزایش روح تعاون و همکاری و ایجاد انسجام در جامعه روستایی

۴- اهداف ایجاد تعاونی های آب بران

هدف اصلی از ایجاد تشکلهای آب بران آن است که از طریق یک فرایند مشارکتی که در آن کشاورزان در تصمیم گیری های مدیریتی مربوط به آب آبیاری اراضی نقش اساسی را ایفا می کنند از آب موجود و در دسترس استفاده بهینه بعمل آید. به این فرایند مشارکتی اغلب مدیریت مشارکتی آبیاری اطلاق می شود. در زیر به اهداف مهم ایجاد تعاونی های آب بران اشاره می شود:

- بهبود میزان مشارکت کشاورزان و تسریع در بهره برداری از پروژه ها
- کاهش تصدی گری دولت در امر توسعه طرحهای آبیاری و زهکشی و ایجاد بسترهای مناسب برای واگذاری امور دولتی به تعاونی های آب بران
- حفظ و نگهداری تاسیسات آبرسانی و بهبود الگوی مصرف
- سهیم نمودن مردم در کلیه مراحل تصمیم گیری، برنامه ریزی، ساخت و اجرا و بهره برداری از شبکه ها
- واگذاری کار به بخش خصوصی در راستای نیل به اهداف اصل ۴۴ قانون اساسی
- هدایت و آموزش مستمر بهره برداران
- بوجود آمدن امکان مشارکت مالی و فکری بهره برداران در امر ایجاد اشتغال و بهره برداری از منابع آب و خاک
- امکان ایجاد اشتغال پایدار به جهت امکان تعامل بهره برداران برای بالا بردن استفاده از توانمندیها و خلاقیت ها
- بوجود آمدن هماهنگی و همدلی در میان بهره برداران که بی شک نقش موثری در موفقیت طرحها دارد.
- امکان نظارت و حمایت و هدایت تعاونی های آب بران در مراحل مختلف و پایین آوردن ریسک در سرمایه گذاری بعمل آمده و استفاده بهینه از آن.
- ترسیم افق روشنی از آینده کشاورزی و رونق اقتصادی بهره برداران
- بهره وری مناسب و استفاده بهینه از آب به عنوان یک کالای مهم و اساسی و تنوع در الگوی کشت منطقه
- ایجاد حس مالکیت تاسیسات و شبکه های آبیاری در بهره برداران
- حل مشکل معارضین با استفاده از سهیم نمودن آنان در طرح به عنوان کارفرما در قالب شرکت تعاونی که در صورت توقف و تاخیر در اجرا مسئولیت مالی و افزایش هزینه ها به عهده آنان خواهد بود .
- دادن فرصت به بخش خصوصی جهت بروز استعدادهای نهفته و خارق العاده در این بخش
- متمرکزسازی ارائه خدمات کشاورزی و آب در قالب تشکل

۵- مبانی انتقال مدیریت آبیاری به تشکل ها

امروزه دیدگاه غالب در اقتصاد مدیریت، کاهش فعالیت های دولتی و حرکت به سمت خصوصی سازی می باشد. در مدیریت دولتی نوین و اقتصاد پویا به دنبال اقدام برای جبران ضعف ها هستند. از جمله این اقدامات، کارکردن شرکت های دولتی و گرایش به حذف لایه های نظام دولتی و حرکت به سوی خصوصی سازی و واگذاری فعالیت های دولتی به بخش خصوصی به منظور افزایش بهره وری دولت می باشد.

انتقال مدیریت آبیاری را می توان به صورت کاهش نقش دولت و در عوض توسعه نقش مصرف کنندگان آب در امر مدیریت آبیاری تعریف کرد. قبل از اینکه انتظار داشته باشیم که انتقال مدیریت آبیاری تحقق یابد چنانچه شرایط فنی، اقتصادی، اجتماعی و آموزشی خاصی باید حاکم شود استفاده از تجارب جهانی در امر واگذاری مدیریت آبیاری به کشاورزان در این زمینه برای برنامه ریزان و مدیران دولتی شبکه های بهره برداری آبیاری و نمایندگان کشاورزان بسیار سودمند می باشد .

انتقال مدیریت سیستم های آبیاری از بخش دولتی به گروه های مصرف کننده آب، گرایشی است که در بحث مدیریت آبیاری اکثر کشورهای جهان در حال جریان می باشد. انگیزه برای این تغییرات بیشتر از سوی مراکز دولتی است و هدف آنها در جهت کاهش حجم و بدنه دولت، کاهش هزینه های جاری، افزایش بهره وری و نگهداری هرچه بهتر از شبکه های احداثی، کاهش و یا قطع یارانه ها و واگذاری کار به مردم می باشد. انتقال مدیریت آبیاری نه تنها به کاهش بار مالی دولت کمک خواهد کرد بلکه بعلاوه اصلاح نظام مدیریتی شبکه ها، کاهش عملیات اجرایی و همچنین توجه به مدیریت نرم افزاری باعث افزایش در تولید و سود آوری بیشتری برای کشاورزان خواهد شد. افزایش عملکرد محصول، افزایش راندمان مصرف آب و بهبود نگهداری از تاسیسات آبی و کاهش تصدی گری دولت از نتایج گزارش شده از انتقال مدیریت آبیاری در سایر کشورها می باشد.

برنامه انتقال مدیریت آبیاری می تواند از پائین ترین سطح آن یعنی دریافت هزینه های واقعی و تمام شده خدمات تامین آب از کشاورزان تا بالاترین سطح آن که همانا واگذاری کامل و فروش تاسیسات تامین آب و شبکه های آبیاری به بخش خصوصی و یا کشاورزان باشد اعمال گردد.

انتقال مدیریت آبیاری تدریجی و زمان بر می باشد و مستلزم برنامه ریزی بلند مدت است. لذا ظرفیت سازی در افراد از طریق ارائه آموزش های مناسب در خصوص مدیریت و نگهداری سیستم های آبیاری می تواند اینگونه تشکل ها را برای مدیریت در این عرصه یاری دهد. برنامه های انتقال مدیریت در صورتی که با تقویت نهادها و ساختارهای موجود، تجهیز منابع مالی پایدار و ارتقای سطح مهارت بهره برداران و مشارکت و دخالت آنان در تمامی مراحل طراحی، احیا و نوسازی تاسیسات و ساختارهای تشکیلاتی صورت گیرد بسیار مثمر تر خواهد بود.

هرچند که توجه به نظام تعاونی و لزوم تقویت آن به لحاظ تاکید آن در قانون اساسی و متعاقب آن پیروی از سیاست کلی دولت جمهوری اسلامی ایران می بایستی بعنوان یک وظیفه توسط ادارات و نهادهای دولتی نگریسته شود لیکن آمادگی و توان اجرائی تشکل های مردمی جهت قبول مسئولیت ها و وظایف محوله، شرط اساسی برای موفقیت برنامه واگذاری مدیریت شبکه های آبیاری به تشکل های آب بران می باشد.

طبیعی است در درازمدت با واگذاری فعالیت خود در شبکه های آبیاری به تشکل های مردمی متشکل از بهره برداران، با ارتقاء دانش کاری خود آمادگی لازم برای اداره شبکه های اصلی و تاسیسات تامین آب را خواهند یافت و دولت نیز به هدف خود در خصوصی سازی صنعت آب نائل می گردد.

۶- تاریخچه تشکیل تعاونی های بخش آب در سطح استان:

استان خوزستان با جمعیت ۶/۴ میلیون نفر و مساحت ۶۷ هزار کیلومتر مربع با قدمتی چندین هزار ساله در جنوب غرب ایران واقع است. دشتهای متعدد آن حدود ۳/۴ میلیون هکتار از اراضی استان را به خود اختصاص می دهند و مابقی وسعت استان را مناطق کوهستانی و تپه ماهورها و اراضی مرتفع تشکیل داده است. برابر آخرین سرشماری، خوزستان دارای رتبه دوم تولید ناخالص داخلی، رتبه اول تولید نیروگاهی و از حیث کاشت گندم رده های بالای کشور و در زمینه تولید سبزی و صیفی جات مقام اول در کشور را داراست. اختصاص ۷۰٪ از سهم صادرات نفت کشور و تولید سالانه بیش از ۱۰ میلیون تن مواد پتروشیمی، خوزستان را به یکی از مهمترین استانهای صنعتی و کشاورزی ایران تبدیل کرده است. همجواری آن با کشورهای عراق از غرب و دسترسی آسان به آبهای آزاد از طریق خلیج فارس از جنوب، وجود بنادر مهم خرمشهر، آبادان و امام خمینی (ره)، منطقه آزاد تجاری و صنعتی اروند، اتصال به راه آهن و فرودگاه های بین المللی موجب تسهیل و تسریع در امر ترانزیت کالا به کشورهای آسیای میانه شده و امروز خوزستان را به کانون توجه سرمایه گذاران بین المللی تبدیل کرده است.

از سال ۱۳۷۸ و همزمان با اجرای برنامه دوم توسعه با توجه به لزوم ایجاد تعاونیهای تولید و آب بران به منظور عقد قرارداد با بانک جهت استفاده از تسهیلات بانکی مربوط به مشارکت مردم در طرحهای آبیاری و زهکشی اقدام به ایجاد تعاونی های تولید و آب بران در سطح استان گردید. در راستای اهداف توسعه پایدار طرحهای منابع آب و به منظور واگذاری مدیریت بهره برداری از شبکه های آبیاری به شرکتهای تعاونی متشکل از بهره برداران، تاکنون سازمان آب و برق خوزستان توانسته است در سطح ۱۳۰ هزار هکتار از اراضی مستعد کشاورزی استان خوزستان، تعداد ۳۲ تعاونی را با ۸۶۰۰ نفر عضو ایجاد و سازماندهی نماید.

سازمان آب و برق خوزستان به منظور اجرای فرایند انتقال مدیریت آبیاری به تعاونی های آب بران محدوده پروژه های آبیاری و زهکشی، اقدام به عقد قرارداد بهره برداری با هریک از این تشکلهای نموده است. در جدول شماره (۱) به تعاونی های ایجاد شده در محدوده پروژه های این سازمان اشاره شده است.

با توجه به پتانسیل و ظرفیت های بالقوه ای که این تعاونی ها در زمینه مدیریت، بهره برداری، اشتغالزایی در طرحهای منابع آب دارند بنابراین این سازمان با رویکرد کاهش تصدی گری دولت و در راستای اصل ۴۴ قانون اساسی، شرح وظایف مشخصی جهت این تعاونی ها تدوین نموده که با برنامه ریزی و آموزش مستمر، تعاونی ها را جهت ایفای نقش خود، مورد حمایت و پشتیبانی قرار داده است.

جدول شماره ۱- مشخصات تشکل های محدوده پروژه های آبیاری استان خوزستان

نام تشکل	تعداد اعضا	اراضی /هکتار	شهرستان
نصر	۲۶۰	۳۲۶۶	رامشیر
کشتگران	۳۶۰	۳۵۴۸	رامشیر
بعثت	۲۶۰	۲۵۰۰	شادگان
نبوت	۱۷۰	۲۵۰۰	شادگان
هجرت	۲۵۰	۲۵۰۰	شادگان
ولایت	۱۷۵	۲۵۰۰	شادگان
فردوس	۱۱۱	۳۲۰۰	دشت آزادگان
یاسمین	۱۴۹	۳۶۸۰	دشت آزادگان
دشت ارغون	۱۴۲	۲۰۰۵	بهبهان
گندمزار آب بر	۱۱۰	۱۰۰۰	بهبهان
تعاونی کارکنان مارون	۲۴۵	۱۸۰۰	بهبهان
ارمان سازه ساز	۱۲۶	۱۲۰۰	بهبهان
کوثر	۱۴۰	۱۲۸۰	آبیاری گتوند
انجمن صنفی کشاورزان دزفول	۸۲۴	۶۰۰۰	ناحیه شمال
زرکاران	۱۶۸	۵۴۲۶	رامشیر
اخوت	۴۷۴	۶۲۰۷	رامشیر
شهدای هویزه	۱۶۸	۲۸۰۰	دشت آزادگان
سعدون حمودی	۱۲۳	۱۶۵۰	دشت آزادگان
عتابیه	۱۱۰	۵۰۴۸	دشت آزادگان
نور احیاء	۲۷۰	۳۹۶۲	دشت آزادگان
آبران	۳۰۰	۴۳۲۶	دشت آزادگان
مرجان	۱۹۸	۴۰۰۰	دشت آزادگان

شویستر	۴۹۹۰	۴۹۵	شریعت
شویستر	۸۱۰۰	۲۷۰	آبیاران شعبیه
شویستر	۵۴۰۰	۲۸۸	شهید نوحی
اهواز	۱۳۶۰۰	۷۰۰	گندمزار کوثران
رامهرمز	۱۳۰۰	۸۴	گندمکار
رامهرمز	۳۲۰۰	۱۲۵	فردوس
رامهرمز	۹۰۰۰	۳۳۵	توانکاران
رامهرمز	۵۸۵۰	۴۰۲	آب باران
رامهرمز	۳۶۵۰	۲۹۰	مزرعه سبز
شوش و اندیمشک	۷۰۰۰	۴۰۰	نگین درخشان

۷- وظایف تشکل های آب بران :

برخی از وظایف عمده تشکل های آب بران به شرح زیر جمع بندی شده است :

- همکاری درخصوص وصولی هزینه های آب برداشت شده از کانالها و دریچه ها
- انعقاد قرارداد تامین آب جهت کشاورزی اراضی تحت پوشش با توجه به الگوی کشت
- تطبیق الگوی کشت و نیاز آبی محصولات با تعداد دفعات آبیاری
- ارائه درخواست آب مورد نیاز و تحویل آن در هر دوره آبیاری
- هماهنگی درخصوص آموزش کشاورزان تحت پوشش
- جلوگیری از برداشت غیر قانونی آب
- حل و فصل مشکلات کشاورزان تحت پوشش دریچه آبیگر درارتباط با سهمیه بندی آب
- بهینه سازی سیستم آبیاری و نگهداری تاسیسات شبکه
- تهیه و نصب سازه های اندازه گیری در ابتدای مزرعه به منظور امکان تهیه آمار آب ورودی به مزارع
- همکاری با گروههای مساحی
- ایجاد توازن بین هزینه ها و درآمد شبکه های آبیاری
- ترتیب تقسیم آب به صورت موثر و حفظ مرتب آب بوسیله مصرف کنندگان
- هماهنگی در زمینه استفاده از منابع اعتباری دولت طرحهای بانکی و سایر مراکز اعتباری و توزیع آن بین آبران و نظارت بر تقسیم و پرداخت اقساط
- توزیع و تقسیم آب و آب گیری جهت اعضاء تشکلهای
- صرفه جویی و مصرف بهینه آب در مزارع کشاورزی
- اجرای برنامه الگوی کشت منطقه توصیه شده توسط سیستم نظارت دولتی و توسعه کشت های اقتصادی
- مشارکت فعال و نظردهی در زمینه تعیین نرخ آب بهاء براساس شرایط تامین آب
- همکاری در تحویل و توزیع تسهیلات و نهادهایی که برحسب مورد از طریق سازمانهای کشاورزی و یا سازمانهای آب منطقه ای در اختیار کشاورزان قرار می گیرد .
- تهیه ، خرید ، اجاره ماشین آلات کشاورزی و سایر تجهیزات مورد لزوم کاشت داشت و برداشت.

۸- سازماندهی و پشتیبانی از تعاونی ها :

عدم توانایی بخش دولتی و تجاری ناموفق در بهره برداری بهینه از تاسیسات موجب شد که بخش دولتی، نسبت به واگذاری مسؤلیت ها به بهره برداران متمایل گردد. در صورتی که تعاونی های متشکل از بهره برداران به حال خود رها شوند و مورد حمایت و پشتیبانی قرار نگیرند، تبعات و خسارات شدیدی بر پروژه ها وارد خواهد شد. بنابراین حمایت و پشتیبانی از تشکل های مردم نهاد در بخش کشاورزی می بایست بطور جدی مورد توجه قرار گرفته و به عنوان جایگزین گسترش مسؤلیت های دولت در تولید و توزیع و بهره برداری مدنظر باشد. در همین راستا سازمان آب و برق خوزستان به طرق زیر از تشکل ها و تعاونی های ایجاد شده در محدوده طرحها، سازماندهی ، حمایت و پشتیبانی می نماید:

- برگزاری کلاسهای آموزشی، مشاوره ای و فنی اعضای تعاونی ها : به منظور تدوین برنامه های نگهداری ، تعمیرات و بهره برداری
- تجهیز و اسکان تعاونی ها : تهیه مکان مناسب جهت محل دفاتر تعاونی ها و تهیه ملزومات مورد نیاز آنها در حد توان
- حمایتهای حقوقی و قانونی : تشکل های آبران ممکن است به خدمات قانونی دولتی نیاز داشته باشند تا در برقراری شیوه های تعیین حقوق آب و در صورت پشتیبانی از حقوق موجود به آنها کمک شود.
- پشتیبانی مالی و مدیریتی : جهت ارتقاء توانایی مدیریتی اعضاء هیئت مدیره تشکل آب بران، آموزش و پشتیبانی مشاوره ای شامل مواردی همچون مهارتهای کلی مدیریت حسابداری، مدیریت مالی، مدیریت کارکنان، تجهیز منابع اعتبارات و یارانه ها ، تعیین یک نظام تعیین آب بهای کارآمد و مؤثر تا رسیدن به خودکفائی مالی
- دخالت دادن تشکل ها در تصمیم گیریهای سازمان دهی خدمات ترویج کشاورزی و الگوی کشت منطقه ای .
- اولویت دادن تشکل ها درخصوص تامین نهاده های کشاورزی و سایر خدمات ضروری .

- اولویت دادن به تشکل‌ها درخصوص پرداخت تسهیلات بانکی یا شرکت‌های اعتباری دولتی دادن یارانه به تشکل‌ها تازمانی که تشکل‌ها به خودکفائی مالی نرسیده اند.

۹- موانع مشارکت بخش خصوصی در توسعه طرح‌های منابع آب

مهمترین راهکار عملی دنیای امروز، سپردن کارها به مردم و استفاده از توان اجرایی و اقتصادی آنان می‌باشد. با دخیل شدن بهره‌برداران در طرح‌ها، بسیاری از چالش‌ها و مقاومت‌های اجتماعی کاهش یافته و ذینفعان از نزدیک در جریان اهداف و مزایای اجرای طرح‌ها قرار می‌گیرند. توجه به مسایل اجتماعی در کنار مسایل مختلف دیگر از جمله اقتصادی، فنی، محیطی و حقوقی امری ضروری است. بنابراین تأکید بر مشارکت کشاورزان در طرح‌های عمرانی می‌تواند نقش مهمی ایفا نماید و بکارگیری روش‌های مختلف جلب مشارکت کشاورزان و ارتقاء دانش نگرش آنان می‌تواند یکی از راهکارهای عمده در اصلاح الگوی مصرف آب محسوب می‌شود. با توجه به تجارب موجود مشخص می‌شود علی‌رغم تأکید در جلب مشارکت مردمی توسط سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان دولتی در عمل موانعی در این زمینه وجود دارد. نتایج نشان می‌دهد که بوجود آوردن بستری برای مدیریت مشارکتی آب نیاز به تدوین قوانین، ضوابط، مقررات جامع و شفاف در ارتباط با تشکل‌ها و انتقال مدیریت شبکه‌ها به مردم بطوری که متضمن حقوق و منافع کلیه طرف‌های ذینفع به ویژه بهره‌برداران باشد، امری ضروری است. از طرف دیگر موانع ساختاری در امر مشارکت مردم را می‌توان در قانون مند نبودن مسائل آب کشاورزی و تشکل‌های مردمی در این بخش، بی‌اعتمادی کشاورزان نسبت به اجرای برنامه‌های دولت، عدم آگاهی بهره‌برداران نسبت به منافع آنها در طرح‌ها، عملکرد نامناسب نهاد‌های محلی، مشکلات فنی سازه‌ها و هزینه‌های سنگین نگهداری و بهره‌برداری بر شمرده.

بی‌توجهی به ابعاد اجتماعی و مشارکت جوامع محلی تاکنون پیامدهای منفی بسیاری را به دنبال داشته است. طولانی شدن زمان ساخت شبکه‌ها، خسارت‌های ناشی از تملک مسیر کانال‌های اصلی، مشکلات حقوقی و معارضات ساخت شبکه‌ها، خسارت‌های ناشی از تملک مسیر کانال‌های اصلی، مشکلات حقوقی و معارضات ساخت شبکه‌ها، فرسودگی و تخریب زود هنگام شبکه‌های آبیاری و مشکلات بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های مدرن و نیمه مدرن آبیاری و زهکشی کشور گواهی بر نادیده گرفتن جوامع محلی و مشارکت آنان در اجرای اینگونه طرح‌هاست.

ضعف انتقال پذیری، فقدان بینش خطرپذیری، ناهماهنگی در بخش مدیریتی، عدم توجه به مسایل فرهنگی و اجتماعی کشاورزان، وجود ضعف در ساختار صنفی کشاورزان، نبود قوانین حمایتی از تشکل‌ها و حمایت اندک و تعریف نشده سازمان‌های متولی، از دیگر محدودیت‌ها و موانع موجود در مسیر مشارکت کشاورزان در طرح‌های توسعه منابع آب می‌باشد.

۱۰- اثرات و دستاوردهای انتقال مدیریت به تعاونی‌ها

تجربه نشان داده است که ورود دولت به عرصه ساخت و ساز شبکه‌ها، نه تنها رشد کشاورزی در حد انتظار را در پی نداشته، بلکه مسایل و مشکلات اجتماعی را نیز پدید می‌آورد. این مشکلات با دور نگه داشتن مردم از حوزه مدیریت منابع آب آغاز شد. در این راستا انتقال مدیریت آبیاری به عنوان راه حلی برای رفع مشکلات مدیریتی شبکه‌های آبیاری مورد توجه قرار گرفته است. افزایش چشمگیر اشتغال زایی با گسترش شبکه‌های آبیاری و زهکشی در روستاهای تحت پوشش و تشکیل تعاونی‌های آب بران و انتقال مدیریت آبیاری به کشاورزان، از جمله پیامدهای این موضوع می‌باشد.

حضور مردم در طرح‌ها در قالب تشکل‌های منسجم، منجر به موفقیت و پیشرفت اجرای طرح‌ها خواهد شد و بسیاری از چالش‌ها و مقاومت‌های اجتماعی را کاهش می‌دهد. این امر در صورتی که با لحاظ مسایل اجتماعی در کنار مسایل مختلف دیگر از جمله اقتصادی، فنی، محیطی و حقوقی صورت گیرد نتایج چشمگیری خواهد داشت. در ذیل به پاره‌ای از این نتایج اشاره شده است:

- کاهش تصدی‌گری و افزایش نقش نظارتی دولت
- ایجاد حس مالکیت شبکه‌ها در بهره‌برداران و بهبود حفظ و نگهداری از آنها
- بهبود مدیریت توزیع آب، بهبود مصرف و بهبود حفاظت و نگهداری از شبکه
- اثبات کارایی تشکل‌ها و هسته‌های مردمی در گذر زمان
- افزایش مسئولیت‌پذیری و نقش مردم در فرآیند انتقال مدیریت، با مشارکت دادن آنان در مراحل تصمیم‌گیری، اجرا و بهره‌برداری و تحقق مردم‌سالاری و بالندگی انسان‌ها
- بوجود آمدن یگانگی بین مردم
- تحقق همه‌جانبه توسعه و شکوفائی خلاقیت‌ها
- کاهش هزینه‌های بهره‌برداران
- اشتغال و افزایش درآمد ذینفعان
- توجه خاص به موضوعات مهمی چون توسعه پایدار و استفاده از پتانسیل‌های بالقوه و خارق‌العاده بخش خصوصی و استفاده از تمامی قابلیت‌های نهفته در این بخش
- عدم وجود موانع اجرایی و قانونی کند کننده پروژه
- توانمندسازی بخش خصوصی با ارائه کمک‌های فنی و راهنمایی‌های لازم در جهت حل مشکلات آنها و حرکت در مسیر اصل ۴۴ قانون اساسی با حمایت از این بخش با دادن اعتماد به نفس به آنان به عنوان کارفرما در دوران اجرا و بهره‌بردار پروژه در آینده.

۱۱- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

امروزه توجه ویژه‌ای به ظرفیت‌سازی و ایجاد زیرساخت‌های اجتماعی در طرح‌های منابع آب شده است. از مهمترین دستاوردهای این مقوله می‌توان به ایجاد تشکل‌هایی بنام تعاونی‌های آب بران اشاره نمود. از آنجایی که موفقیت و کارایی این تعاونی‌ها، نیازمند حمایت و پشتیبانی از آنها را دارد، با برابری به منظور پویایی و پایداری این تعاونی‌ها، می‌باید به بستر سازی و زمینه‌یابی تشکل‌ها، جهت حضور در تصمیم‌گیری‌ها و مدیریت پروژه‌ها، توجه نمود.

تجارب موجود در بخش کشاورزی نشان می‌دهد که شرط برقراری مشارکت در بین بهره‌برداران وجود یک سازمان و یا تشکل می‌باشد. در همین راستا زمینه‌سازی ایجاد تشکل‌های آب بران، توانمندسازی جهت ایجاد خود باوری و تقویت روحیه مشارکتی بهره‌برداران به منظور حضور در تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی از مواردی است که می‌باید مورد توجه جدی قرار گیرد.

از آنجایی که عامل اصلی روبرویی با بحران آب در بخش کشاورزی از ناتوانی آنها در مدیریت همه جانبه شبکه های آبیاری و نادیده گرفتن بهره برداران در عرصه مدیریت آب نشأت گرفته است. بنابراین کاهش تصدی گری دولت، واگذاری نقش فعال به مردم، ایجاد و تقویت تشکل های مردمی در خصوص مدیریت آب از ارکان اولیه برای رسیدن به توسعه پایدار منابع آب محسوب می شود. در صورتی که اجرای طرح های توسعه منابع آب با مشارکت بهره برداران انجام گردد می توان به اهداف توسعه پایدار دست یافت.

توجه به عقیده و خواست کشاورزان که ذینفعان اصلی از این تاسیسات هستند بسیار حائز اهمیت است و نباید نسبت به آن بی تفاوت بود. مطالعات شبکه های آبیاری و زهکشی توأم با مطالعات اجتماعی و مشارکت بهره برداران صورت گیرد و در بررسی نهایی و تصویب شبکه های آبیاری و زهکشی نمایندگان تعاونی های آب بران نیز مشارکت داده شوند. مشارکت تعاونی های آب بران در مالکیت تاسیسات پروژه های آبیاری و بالتبع مدیریت نگهداری و بهره برداری از آنها، از تخریب های ناشی از ضعف مسائل فرهنگی و اجتماعی جلوگیری می کند.

با توجه به اهمیت حیاتی آب و با عنایت به مصرف بی رویه آن در سطح کشور، ضروری است که مراکز علمی و تحقیقاتی کشور، اساتید فن، کارشناسان و صاحب نظران، با ارائه رهیافتهای نوین در زمینه مدیریت مصرف صحیح با تکیه بر افزایش آگاهیهای عمومی و با نگاه کاهش تصدیگری دولت، از بحران آینده آب جلوگیری بعمل آورند. بدیهی است که حمایت و تقویت تعاونی های آب بران در توسعه و شکوفایی کشاورزی استان و کشور، بایستی در راس برنامه ریزی های متولیان و دست اندرکاران بخشهای کشاورزی و آب قرار گیرد.

ادامه حیات تشکلهای بستگی مستقیم با تامین هزینه های اجرایی و اهتمام به آموزش و حمایت های فنی و تامین وسایل و امکانات اولیه دارد، لذا ضروری است دولت برای حمایت از انتقال مدیریت و واگذاری کار مردم به مردم با ایجاد انگیزه و اشاعه فرهنگ مشارکت زمینه بهینه سازی الگوی مدیریت نوین و توسعه پایدار و نیل به اهداف متعالی سند چشم انداز توسعه را فراهم سازد و این امر جز با حمایت همه جانبه دولت از این تشکل های نوپا میسر نخواهد شد.

امید است با بهره گیری از ظرفیتهای و پتانسیل های موجود توسعه در کشور، استفاده از تحولات پیرامونی به خصوص بهره گیری از فناوریهای نوین در رشد و توسعه اقتصادی کشور، استفاده از منابع، سرمایه های انسانی دانش مدار و مهارت یافته، تعمیق رویکرد اقتصاد دانایی محور و بالاخره به کارگیری ساز و کاری پویا در فرآیند تصمیم گیری و تصمیم سازی در جهت تامین و حفظ رشد ملی در انطباق با تحولات پرشتاب کنونی جهان به نتایج مورد انتظار دست یابیم.

سپاسگزاری

بدینوسیله از معاونت محترم حفاظت و بهره برداری سازمان جناب آقای مهندس داوری دهکردی که همواره از رهنمودها و تجارب ارزشمند ایشان بهره گرفته ایم و همچنین از دیگر همکاران زحمتکش و به طور خاص از دفتر تحقیقات و استانداردهای آب سازمان آب و برق خوزستان که ما را مورد حمایت و تشویق قرار داده اند تا در راستای اهداف نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران گام برداشته و موجبات رشد و شکوفایی و توسعه و عمران پایدار این استان را فراهم می نمایند تشکر و قدردانی می شود.

مراجع

- [۱] اسدی علی، بررسی امکان کاهش سود پس از سررسید طرح های تبصره ۷۶ برنامه دوم توسعه . پروژه تحقیق و مهندسی ارزش، دفتر تحقیقات و استانداردهای سازمان آب و برق خوزستان
- [۲] اوکلی، پیتر ومارسون، دیوتد، رهیافتهای مشارکت در توسعه روستایی، ترجمه منصور محمودنژاد چاپ اول، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، ۱۳۷۰
- [۳] بقایی، حمید، ایجاد توسعه پایدار در مدیریت آبیاری پروژه لاسیید بهبهان با رویکرد خصوصی سازی، دومین کنفرانس سراسری آب، دانشگاه آزاد اسلامی بهبهان، اسفند ۱۳۸۸
- [۴] حامد مقدم، احمد، توسعه روستایی و مشارکت، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۷۹
- [۵] حیدریان، سیداحمد، گروه کار مشارکت آب بران در مدیریت شبکه های آبیاری و زهکشی، انتقال مدیریت آبیاری مبنایی و روش شناسی، کمیته ملی آبیاری و زهکشی ایران، ۱۳۸۶
- [۶] رفیع پور، فرامرز، جامعه روستایی و نیازهای آن، چاپ دوم، شرکت سهامی انتشار، بهار ۱۳۷۰
- [۷] دفتر برنامه ریزی آب. کارنامه صنعت آب در سالهای ۸۰-۸۱ انتشارات سازمان آب و برق خوزستان
- [۸] گزارش شرکت مدیریت منابع آب ایران، ۱۳۸۶، ششمین گردهمایی رهیافت مشارکت های مردمی
- [۹] گزارش سمینار دفتر سرمایه گذاری و مشارکتهای مردمی وزارت نیرو با حضور مدیران ارشد سازمانهای آب منطقه ای وزارت نیرو در اسفند ۱۳۸۱
- [۱۰] هربرت رابرت مید، لویی بلان نظریه های جامعه شناسی، ترجمه محسن تلایی چاپ دوم انتشارات علمی، ۱۳۷۴ انتشارات علمی